

Uvod u temat: Ekonomska sociologija ili sociologija ekonomije?

JOSIP IVIŠIĆ I DORA LEVAČIĆ

Financijska kriza 2007/2008. s jedne je strane donijela velike promjene u vidu povećanja društvenih nejednakosti, siromaštva i nezaposlenosti te inzistiranja na nepopularnim i neučinkovitim mjerama štednje, dok s druge strane nije donijela nikakvu značajniju promjenu po pitanju dominantne ekonomske paradigme. Unatoč činjenici da mnogi heterodokсни ekonomski pravci ozbiljno dovode u pitanje realističnost i održivost ortodoksne (neoklasične) ekonomske znanosti, ona i dalje zadržava monopol nad objašnjenjem ekonomskog polja posredstvom modelskog mišljenja čime se nastoji maksimalno približiti razini ugleda prirodnih znanosti. Zavodljiva elegantnost matematičkih modela koji odlikuju ekonomsku znanost dovodi do kompleksa u ostalim društvenim znanostima da na isti način postanu “znanstvenije”, pa tako i u sociologiji. Problem koji time nastaje jest nesrazmjer između razine metodološke profinjnosti i razine realističnosti, odnosno eksplanatorne snage društvene znanosti koja zaboravlja određenje vlastitog predmeta proučavanja kao suštinski različitog od predmeta prirodnih znanosti.

Vodeći se idejom propitivanja načela suvremene ekonomske znanosti, u ovom smo se broju odlučili za odmak od uobičajenog pristupa ekonomske sociologije te donosimo niz tekstova koji progovaraju iz perspektive kojoj bi, prema našem mišljenju, više odgovarala oznaka “sociologije ekonomije”. Osnovni problem velikog dijela ekonomske sociologije vidimo u tome što on ne proučava ekonomsku teoriju sa sociološkog aspekta, već prihvaća njezinu adekvatnost u definiranju čitavog polja ekonomskog. Pritom se zadovoljava ulogom korektiva nerealističnosti i skučenosti neoklasične ekonomske perspektive, naprosto joj dodajući neke sociološke kategorije poput kulturnih obrazaca, normi i vrijednosti, no ne propituje održivost njezinih osnovnih kategorija. Budući da je opseg posljedica ekonomske znanosti na stvarnost toliki da strogo pridržavanje disciplinarnih granica gubi smisao, pristup ekonomske sociologije smatramo preblisko vezanim uz ono što bi trebao biti

predmet sociološke kritike u širem smislu: sama društvena uvjetovanost ekonomskog polja.

Na početku temata ovog broja donosimo razgovor s dr. sc. Petrom Rodik, višom asistenticom Odsjeka za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu i članicom Upravnog odbora Udruge Franak, povodom njenog izlaganja na Nacionalnom kongresu Hrvatskog sociološkog društva o fenomenu prezaduženosti, kao i aktualnosti Udruge koja je u procesu kolektivne tužbe protiv osam banaka. Iz razgovora se iščitava komplicirana narav pojave osobne prezaduženosti na agregatnom nivou koja nije puki rezultat loših odluka pojedinaca, već međugre slabe državne regulacije bankarskog sektora i asimetrije informacija između građana i “osobnih bankara”. Problem slabe regulacije bankarskih proizvoda ima izvor u samoj politici Hrvatske narodne banke kojoj je strana ideja državne regulacije bankarskog poslovanja sa stanovništvom što dovodi do paradoksalne situacije “obrane tržišnog natjecanja od potrošača”.

Prvi prijevod u sklopu temata je poglavlje “Reforma ekonomije” iz knjige *Freefall: America, Free Markets, and the Sinking of the World Economy* poznatog američkog neokejnzijanskog ekonomista Josepha E. Stiglitz, čime smo htjeli u isti mah prikazati donekle *mainstream* kritiku neoklasičnih temelja ekonomske znanosti, kao i pružiti čitateljima uvod u povijesni razvitak tih ideja u američkom kontekstu. Prema Stiglitzu, ekonomija se bavi dvjema vrstama općih pretpostavki – onima koje se tiču informacija u društvu i onima koje se tiču prirode samog čovjeka. Stiglitz se, prihativši pretpostavku o racionalnosti ekonomskog aktera, obrušava na pretpostavku o savršenosti informacija te na temelju vlastitih znanstvenih uvida o dalekosežnim posljedicama asimetričnosti informacija gradi svoju kritiku neoklasičnog modela tržišta. Problem moderne ekonomije tako leži u neusklađenosti mikroekonomske aksiomatike neoklasične teorije s ponašanjem makroekonomije.

Kao prikaz djelovanja ideja ekonomske znanosti na društvo donosimo članak Euklida Tsakalotosa, ekonomskog savjetnika grčke oporbene koalicije SYRIZA-e, “Konkurencijska ravnoteža i društveni ethos: razumijevanje neegalitarne dinamike liberalnih tržišnih ekonomija”. Autor iznosi prikaz važnosti međugre ekonomskih politika i društvenih normi potrebnih za njihovu legitimaciju. Središnji uvid članka jest taj da su institucionalne intervencije u prilog deregulacije gospodarstva potaknule stvaranje normi koje sve više nalikuju ekonomskim teorijama na kojima su utemeljene takve intervencije. Prema Tsakalatosu, objašnjenje pada značaja

kolektivnih i participativnih mehanizama treba ići dalje od priče o efikasnosti te je potrebno razmotriti političku ekonomiju kraja zlatnog doba kapitalizma koji je označio i kraj razdoblja rastuće jednakosti. Tako zasnivanje ekonomskih politika na aksiomima ekonomske znanosti posredstvom ukidanja društvenih i političkih institucija koje su sprečavale neegalitarne ishode dovodi do stanja rastuće tolerancije nejednakosti.

Vrlo sličnu tezu donosi tekst Timothyja Mitchella “Stvaralaštvo ekonomije: kako disciplina gradi svoj svijet”, koji ukazuje na to da ekonomija nije samo znanstvena disciplina, već i praktičan poduhvat stvaranja činjenica. Mitchell osvjetljava odnos između ekonomske znanosti i predmeta njezina proučavanja na primjeru “prirodnog eksperimenta” dodjele prava vlasništva siromašnom stanovništvu Perua koji je osmislio neoliberalni ekonomist Hernando de Soto. Unatoč neuspjehu i pogubnim društvenim posljedicama samog eksperimenta, neoliberalna ekonomska interpretacija de Sotovog projekta pokazuje kako ekonomska znanost ipak uspijeva iskoristiti svijet kao laboratorij za uspostavljanje vlastitih činjenica.

“Neoliberalna početnica” ekonomskog povjesničara Philipa Mirowskog dio je njegovog pogovora knjige *The Road From Mont Pèlerin: The Making of the Neoliberal Thought Collective* u kojemu nastoji pružiti definiciju neoliberalizma shvaćajući ga kao politički pokret čiju srž čini specifično razumijevanje prirode ljudskog znanja i njegove uloge u društvu. Unatoč izostanku analize društvenog konteksta koji je omogućio realni uspon neoliberalizma 1970-ih godina, tekst Mirowskog donosi britku analizu epistemoloških temelja neoliberalne ideologije, nastalih mnogo ranije. Također tekst raskida s nekim popularnim pogrešnim prikazima neoliberalizma koji ga opisuju kao puki produžetak klasičnog liberalizma ili ga na druge načine mistificiraju i time pridonose njegovom opstanku.

Članak Maureen Mackintosh – “Rod i ekonomija: spolna podjela rada i podređenost žena” uvodi širok spektar tema bez kojih se svaka feministička teorija zadržava na površini, a svako promišljanje o funkcioniranju kapitalističkog sustava ostaje nepotpuno. Iako napisan 1981. godine, ovaj tekst je aktualan i danas – autoričine primjere ekonomske eksploatacije žena možemo samo dodatno empirijski potkrijepiti novijim podacima te utemeljeno zaključiti kako niti jedna od manifestacija ekonomske nejednakosti među spolovima koje u tekstu spominje Mackintosh do danas nije nestala niti se u bitnom smislu umanjila. Mnoge suvremene feminističke teorije često propuštaju analizirati materijalne uvjete nastanka i

perpetuiranja spolne podjele rada te razumijevaju patrijarhat kao društvenu dominaciju (svih) muškaraca nad (svim) ženama, bez adekvatne analize povezanosti kategorija klase i spola. Kao primjereniju alternativu takvim transhistorijskim predodžbama muške dominacije Maureen Mackintosh zagovara razumijevanje patrijarhata u kojemu je koncept “materijalnog” proširen na područje seksualnosti i reprodukcije unutar kapitalističkog sustava

Rad Philippea Steinera “Karl Polanyi, Viviana Zelizer i odnos tržište-društvo” predstavlja jedini rad u tematu koji striktno spada u polje ekonomske sociologije. Autor smješta Polanyia na mjesto neprikosnovenog klasika i po citiranosti još uvijek aktualnog autora u vidu konstituiranja polja ekonomske sociologije. Kao kontrapunkt Polanyievoj tezi o inverziji tržišta i društva, Steiner prikazuje niza radova sociologinje V. Zelizer koja naglašava aktivnu i kreativnu moć društvenih odnosa u preoblikovanju tradicionalnog shvaćanja funkcioniranja tržišnih mehanizama. Zelizerin rad pokazuje kako društvene i kulturne strukture postavljaju nezaobilazne granice procesima monetarizacije i marketizacije. Sučeljavanje Polanyievih i Zelizerinih teza o ukorijenjenosti/neukorijenjenosti pokazuje da u pitanju nije samo bitan kognitivni problem ekonomske sociologije znanja, nego i ideološki problem u trenutku sve veće komercijalizacije pojedinih društvenih domena koji zauzimanje političkog stava čine nužnim. Pritom autor Polanyia ističe kao odlučno angažiranog oko vizije svijeta u kojem bi ekonomija bila vraćena na svoje podređeno mjesto bivajući tako u službi društva, a ne obrnuto.